

Rapport

efter kvalitetsgranskning av undervisningen i
samhällsorienterande ämnen årskurserna 7–9 i
Sofielundsskolan i Malmö kommun

Innehåll

1. Inledning
2. Allmänna undervisningskvaliteter
 - 2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
 - 2.2. Tydlighet i mål och innehåll
 - 2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar
 - 2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet
3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter
 - 3.1. Ämnesspecifika förmågor
 - 3.2. Undervisningsmaterial
 - 3.3. Systematisk uppföljning
 - 3.4. Särskilt stöd
 - 3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Bakgrundsuppgifter om X-skola

Syfte och frågeställningar

Metod och material

1. Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av undervisningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 i grundskolan. Granskningen av Sofielundsskolan i Malmö kommun ingår i detta projekt. Sofielundsskolan besöktes den 22–31 januari 2013. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Denna rapport består av två huvuddelar, en som belyser allmänna undervisningskvaliteter och en som belyser ämnesspecifika undervisningskvaliteter. Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen och skolan, frågeställningar samt metod redovisas i slutet av denna rapport.

Observationer, intervjuer och enkät

På Sofielundsskolan observerades 14 lektioner i ämnena samhällskunskap, religionskunskap och historia. Elever i årskurserna 8 och 9, lärarna som undervisar i SO-ämnena samt rektor intervjuades. Eleverna i årskurserna 7–9 svarade även på en elektronisk webbenkät. 68 elever besvarade enkäten vilket utgör 69 procent av alla elever i årskurserna 7–9. En av de observerade lektionerna hölls av en tillfällig vikarie utan ämnesbehörighet. Observationer gjordes av undervisningen i två klasser i årskurs 8 och två klasser i årskurs 9. Antalet elever i klasserna var 16, 18, 22 och 17. Undervisningstiden per lektion var oftast 60 minuter. En lektion var 70 minuter lång och fyra lektioner omfattade 80 minuter. Frånvaron vid lektionsobservationerna var relativt hög. Inte på någon av de observerade lektionerna var samtliga elever närvarande. På fem av lektionerna var ungefär en tredjedel av eleverna frånvarande. På övriga lektioner saknades 1–3 elever.

2. Allmänna undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
- Tydlighet i mål och innehåll
- Individanpassning, stöd och utmaningar
- Återkoppling och reflektion över lärandet

2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren skapar en positiv atmosfär
- läraren bemöter eleverna med respekt och främjar respekten mellan eleverna
- läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självtillit
- läraren skapar motivation inför olika aktiviteter

Skolinspektionens bedömning

Lektionsobservationerna visar att lärandemiljön överlag präglas av en positiv stämning och goda relationer mellan lärare och elever och elever sinsemellan. Lärarna skapar en positiv atmosfär och strävar efter att eleverna ska känna sig trygga. Klassrumsklimatet domineras av ömsesidig respekt, tillit, värme och empati. När det, vid enstaka tillfällen, finns anledning ingriper lärarna och visar att de inte accepterar olämpligt uppträdande. Sådana ingripanden görs snabbt, ger omedelbar effekt och genomförs med så små åthävor att de inte påverkar den generellt goda stämningen och trygga lärandemiljön. Lärarna och rektorn beskriver emellertid att det tidigare under läsåret och fram till Skolinspektionens besök varit mycket stökigt i vissa klasser och att det medfört att en del elever, särskilt flickor, känt sig nedtryckta och inte vågat yttra sig i klassrummet. Problemen har åtgärdats genom att skolan tillfälligt har inrättat en särskild undervisningsgrupp för några elever.

Delaspekten *"läraren har positiva förväntningar på eleverna"* bedömer Skolinspektionen som den svagaste länken inom detta bedömningsområde. Av lärares interaktion med elever under observerade lektioner liksom av samtal och intervju med lärare framgår att lärarna inte förväntar sig att alla elever ska kunna nå kunskapskraven för betyget E i alla SO-ämnen. En majoritet av de intervjuade

eleverna säger att de uppfattar att lärarna inte tror att alla elever i klassen kan nå ett godkänt betyg i SO-ämnena. I elevenkäten svarar 74 procent att det stämmer helt och hållet/ganska bra att *"läraren är tydlig med att han/hon tror på att jag kan lära mig"* medan 17 procent säger att det stämmer ganska dåligt/inte alls och 9 procent vet ej. Omkring en fjärdedel av eleverna har alltså en negativ uppfattning om eller vet inte vad läraren har för förväntningar på dem. I verksamhetsredogörelsen skriver rektorn att lärarnas förväntningar på eleverna är *"medel"* på en femgradig skala från *"mycket stor"* till *"mycket liten"*. I samma redogörelse uppger rektorn att *"elevernas önskan om att göra bra ifrån sig i skolan"* är *"stor"*.

Skolinspektionen bedömer att det finns en obalans mellan lärarnas krav och förväntningar på eleverna. Å ena sidan ställer lärarna höga krav på eleverna i enlighet med kursplanerna medan de å andra sidan har relativt låga förväntningar på att alla elever ska nå kunskapskraven för ett godkänt betyg. I vilken grad läraren skapar motivation inför olika aktiviteter påverkas av diskrepansen mellan krav och förväntningar. Att lärarna har höga krav på eleverna samtidigt som de i varierande grad signalerar att de inte förväntar sig att alla elever ska lyckas uppfylla kraven kan leda till lägre motivation hos en del elever. Även om läraren sätter in uppgifter i ett för eleven angeläget sammanhang, anknyter till aktuella samhällsfrågor eller livet utanför skolan och ger eleverna möjlighet att välja bland uppgifter med olika innehåll inom ett kunskapsområde, bedömer Skolinspektionen att elevernas motivation kan påverkas negativt av lärarens alltför låga förväntningar på deras kunskapsutveckling.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *trygg stödjande och uppmuntrande lärandemiljö* uppvisar fler starka än svaga sidor. En svaghet är att lärarna inte har tillräckligt höga och positiva förväntningar på elevernas lärande. Låga förväntningar i kombination med höga krav på eleverna kan ge negativ effekt på elevernas motivation för arbetet även om lärarna på många sätt anstränger sig för att motivera eleverna.

2.2. Tydlighet i mål och innehåll

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren genomför en genomtänkt lektionsstart
- läraren genomför en välstrukturerad lektion
- läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar
- läraren kontrollerar att eleverna förstått
- läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att lärarna på de observerade lektionerna genomför en genomtänkt lektionsstart. Eleverna välkomnas och målen för lektionen utifrån kursplanerna visas på en storbild via datorn. På frågan i elevenkäten om "*läraren påminner oss regelbundet om vilka målen med SO-undervisningen är*" svarar 84 procent att det stämmer helt och hållet/ganska bra. I elevintervjun framkommer emellertid att vissa elever upplever det som nytt att målen presenteras så tydligt vid varje lektionsstart. Texten om målen som visas är ibland omfattande och lämnas inte sällan utan närmare genomgång eller kommentarer. Målpresentationen kan då uppfattas mera som en tom ritual än som en vägledning för eleverna.

Lärarna visar också lektionens struktur på en storbild i varje observerad lektion. Såväl lärare som rektor understryker i intervjuer vikten av att eleverna känner till strukturen och vad som ska hända under lektionen. Samtliga observerade lektioner sätts in i ett större sammanhang och lärarna gör kopplingar till tidigare lektioner eller till andra ämnesområden. Flertalet lektioner är välstrukturerade med variation och god balans mellan lärarledda genomgångar och elevaktivitet. Några lektioner ägnas emellertid i stort sett helt och hållet åt elevernas individuella arbete. Det förekommer då att elever inte på hela lektionen kommer igång med något arbete utan ägnar sig åt annat än det som var planerat eller helt enkelt bara sitter av lektionen.

Lärarna ger tydliga beskrivningar och förklaringar och strävar efter att använda ett språk som eleverna förstår, något som är betydelsefullt med anledning av att samtliga elever har ett annat modersmål än svenska. På de observerade lektionerna finns en tydlig ansats hos lärarna att skapa en balans mellan mer avancerade uttryck och vardagsnära språk, mellan abstrakta, ämnesrelaterade, begrepp och resonemang och mera konkret vardagstal.

Vid övergång till arbete i grupp eller individuellt frågar läraren oftast om de förstått och får då ett jakande svar från någon eller några. Det förekommer i varierande grad att läraren ställer utvecklande frågor för att få en bild av elevernas förståelse. Vid arbete i grupp och individuellt går lärarna runt bland eleverna och tittar på vad de gör samt ställer ibland korta frågor för att fånga upp deras förståelse. Det förekommer aldrig att läraren låter någon elev inför hela klassen eller elever gruppvis summera kontentan.

I vilken utsträckning läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut varierar. Omkring hälften av de observerade lektionerna avslutas med en ganska tydlig anknytning till nästa lektion eller med anknytning till något annat relevant sammanhang. Vissa lektioner avslutas enbart med att läraren bryter det individuella arbetet, eleverna packar ihop och ställer tillbaka datorer för att sedan lämna klassrummet. Det förekommer sällan att läraren avslutar lektionen med att göra en sammanfattning av innehållet.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *tydlighet i mål och innehåll* uppvisar fler starka än svaga sidor. Lektionerna inleds på ett genomtänkt sätt. De flesta lektioner är välstrukturerade och läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar. Lärarnas kontroll av om eleverna förstått behöver dock genomföras på ett mera varierat och djupgående sätt. Lärarna behöver också i större utsträckning göra ett tydligt sammanfattande lektionsslut.

2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande
- läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen
- läraren ser till att elever med behov av stöd under lektionen får sådant

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att läraren på en majoritet av de observerade lektionerna försöker se till att göra arbetet tankemässigt utvecklande. Lärarna ställer på många lektioner öppna frågor där svaren inte är givna, ger eleverna möjlighet att tänka efter innan de yttrar sig och hjälper eleverna att utveckla sin argumen-

tation med hjälp av uppföljande frågor. Vissa lektioner har emellertid en slagsida mot korta kontrollfrågor eller fråga-svarsmönster som i lägre grad gynnar elevernas förståelse och kunskapsutveckling. Lärarna ger vidare eleverna möjligheter att regelbundet reflektera och problematisera i grupp eller enskilt.

På de observerade lektionerna anpassar lärarna ofta undervisningen till eleverna i gruppen, exempelvis genom att ta sin utgångspunkt i elevernas erfarenheter och tidigare lärande och variera undervisningen för att möta elever med olika förförståelse och kunskapsnivå. Vid några lektioner bedömer Skolinspektionen dock att undervisningen, åtminstone delvis, är på en alltför avancerad och abstrakt nivå för ett flertal elever. Lärarna framhåller också i intervjun att vissa elever har mycket stora svårigheter att förstå abstrakta resonemang. En stor del av eleverna upplever att skolarbetet inte har någon påtaglig koppling till deras erfarenheter och intressen. I elevenkäten svarar nämligen 27 procent att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *"läraren knyter an undervisningen till mina erfarenheter och intressen"* medan 12 procent uppger att de inte vet.

I merparten av de observerade lektionerna försöker läraren se till att eleverna får uppgifter som är utmanande utifrån deras förutsättningar. Det finns möjligheter för eleverna att välja mellan olika uppgifter och det finns även uppgifter utan tak. När undervisningen består av långa pass med enskilt arbete och omfattande uppgifter som ska redovisas flera veckor senare finns en tendens hos vissa elever att bli passiva och inte komma igång med arbetet. Kunskapsutvecklingen skulle därför sannolikt gynnas med en större variation i arbetssätten, exempelvis genom mera avgränsade och för eleven utmanande deluppgifter samt med avbrott i det individuella arbetet för att fånga upp vad de hittills lärt sig och hur de kan gå vidare. Undervisningen kan också i större utsträckning betona språkutveckling och begreppsbildning, inte minst genom muntliga övningar i par, grupp och helklass.

Lärarna ger, så långt de förmår, elever stöd under lektionen. Vid individuellt arbete kan elever dock få vänta länge på lärarens hjälp eftersom det är många som behöver stöd. Eleverna ges goda möjligheter att hjälpa varandra och de som behöver det får möjlighet att träna och ägna mer tid åt olika moment och aktiviteter.

Att stimulera elever som når kunskapskraven för betyget E att nå ännu längre upplever lärare som ett problem. Lärare säger sig mötas av ovilja och till och med irritation från elever som uppmanas att anstränga sig mera. I samtal poängterar lärarna att det finns elever som är ovilliga att ta emot hjälp och stöd

och att man då inte ser någon möjlighet att kunna ge dem det stöd de behöver. *"Jag har lite problem att motivera dem som inte vill och kan bli lite ställd när den där inre motorn saknas och [jag] når inte alltid fram"*, vissa elever är *"omotiverade att ta ett ansvar"* och vissa elever *"vill inte"*, säger lärare i intervju och samtal. De ger alltså uttryck för en uppgivenhet när det gäller att motivera och utmana eleverna att nå längre än till ett godkänt betyg.

På frågan i elevenkäten om *"läraren hjälper mig att på egen hand klara av de utmaningar jag har i skolarbetet"* svarar 75 procent att det stämmer helt och hållet/ganska bra medan 16 procent anser att det stämmer ganska dåligt/inte alls och 9 procent vet ej. Var fjärde elev uppger att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *"läraren hjälper mig i skolarbetet så mycket som jag behöver"* medan 7 procent svarar att de inte vet.

I de observerade klasserna finns, enligt lärare och rektor, omkring 15 elever med funktionshinder av olika slag. Rektor och lärare säger att dessa elever har fått tekniska hjälpmedel av skolan för att lättare klara utbildningen, exempelvis datorer och utrustning för att kunna scanna in text. I de observerade lektionerna har en del elever med funktionshinder en sådan dator med sig. Några andra tekniska hjälpmedel som funktionshindrade elever har under lektionerna ser inte Skolinspektionen. Läraren säger att eleverna inte alltid vill använda de hjälpmedel de fått och att alla inte vet hur de ska använda dem. I enkäten får eleverna ta ställning till påståendet *"På SO-lektionerna finns det olika hjälpmedel jag kan använda mig av om jag behöver (t ex talböcker, hörselkåpor eller IT-baserade hjälpmedel)"*. Av de som besvarat enkäten anger 58 procent att det stämmer helt och hållet/ganska bra, 32 procent säger att det stämmer ganska dåligt/inte alls och 10 procent vet ej.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *individanpassning, stöd och utmaningar* uppvisar fler svaga än starka sidor. En hel del lektioner har observerats där arbetet är i hög grad tankemässigt utvecklande. Men på andra lektioner behöver lärarna ställa fler öppna frågor där svaret inte är givet och hjälpa eleverna att utveckla sina utsagor och sin argumentation med hjälp av uppföljande frågor. Lärarna behöver också i högre grad anpassa undervisningen till alla elever i gruppen. Elever med behov av stöd och utmaningar under lektionen behöver få det i större utsträckning. Arbetssätten kan också varieras mera för att stimulera eleverna att nå längre i sin kunskapsutveckling.

2.4. Återkoppling och reflektion över lärandet

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen
- läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

De lektioner Skolinspektionen observerar innehåller ytterst lite av återkoppling och reflektion över lärandet. Ibland observerar Skolinspektionen att läraren följer upp hur eleverna arbetar med olika uppgifter och ger eleverna konstruktiv och uppgiftsorienterad feedback. Det vanligaste är emellertid att läraren går runt bland eleverna när de arbetar individuellt och ger korta uppmuntrande kommentarer till elever som är på väg att lyckas med en uppgift. När läraren hjälper elever som har svårigheter är det vanligt att läraren upprepar det som redan sagts i en gemensam genomgång. Det händer också att läraren, istället för att vägleda elever att tänka själv, ger de rätta svaren på uppgifterna. Det är med andra ord sällsynt, på de observerade lektionerna, att läraren ger eleverna formativ bedömning i bemärkelsen återkoppling om *vad* de behöver utveckla och *hur* de kan gå tillväga för att uppfylla kunskapskraven. Genom att i högre grad tillämpa formativ bedömning kan lärarna stimulera eleverna att anstränga sig för att nå längre i sin kunskapsutveckling. Rektorn säger att formativ bedömning är något man kommer att arbeta med under vårterminen inom ramen för det så kallade Skolverksprojektet. Endast vid något enstaka tillfälle får eleverna redovisa sina arbeten för varandra och bearbeta dem tillsammans.

Angående återkoppling svarar 31 procent i elevenkäten att det stämmer ganska dåligt/inte alls att *"läraren visar mig tydligt vad jag gjort som är bra och vad som kan bli bättre"* medan sex procent svarar vet ej. På frågan om *"läraren talar om för mig på vilket sätt jag behöver utveckla mig för att nå målen"* svarar 25 procent att det stämmer ganska dåligt/inte alls och fyra procent uppger att de inte vet.

På de observerade lektionerna förekommer i stort sett aldrig att läraren samtalar med eleverna, eller låter eleverna samtala, om lärandet i undervisningen eller om arbetsprocesserna. Skolinspektionen observerar heller inga inslag där läraren låter eleverna få träning i att själva reflektera över och utvärdera sitt lärande eller där eleverna får skriftligt utvärdera lektionens innehåll och form.

Lärarna kan öka elevernas förståelse och motivation för lärande genom att låta eleverna diskutera arbetssätten och reflektera kring lektionernas innehåll.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *återkoppling och reflektion över lärandet* uppvisar mestadels svaga sidor. Lärarna behöver i mycket högre grad använda sig av formativ bedömning under lektionerna. Eleverna behöver också få tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven. Med hjälp av sådana insatser kan lärarna öka elevernas förståelse och motivation för lärandet samt stimulera dem att nå längre i sin kunskapsutveckling.

3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Ämnesspecifika förmågor
- Undervisningsmaterial
- Systematisk uppföljning
- Särskilt stöd
- Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

3.1. Ämnesspecifika förmågor

Utgångspunkt vid granskningen

- läraren ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor (de långsiktiga målen) i respektive SO-ämne

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att lärarna har god kännedom om kursplanerna och att undervisningen i de observerade lektionerna riktas mot att lyfta fram de ämnesspecifika förmågorna. Religionskunskap och samhällskunskap är de ämnen som huvudsakligen behandlas under Skolinspektionens besök. I religionskun-

skap arbetar man med etik och moral. På samtliga dessa lektioner ger läraren eleverna i ganska hög grad/mycket hög grad *"förutsättningar att resonera och argumentera kring moraliska frågeställningar och värderingar utifrån etiska begrepp och modeller"* och *"förutsättningar att reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet"*. Läraren presenterar olika etiska modeller och begrepp för eleverna. Eleverna får sedan öva på att resonera och argumentera utifrån olika etiska modeller. Ett flertal uppgifter med etiska dilemman genomförs där eleverna argumenterar för sina ställningstaganden. Arbetet sker såväl i helklass som i mindre grupper och är både muntligt och skriftligt. I detta arbetsområde får muntliga inslag mera utrymme än skriftliga. Samtliga elever är aktiva och läraren ställer öppna frågor som utmanar eleverna att reflektera och argumentera för sina ställningstaganden. En annan övning går ut på att eleverna ska göra sin egen *"Värdestege"*. De får då under fem minuter individuellt reflektera, komma på och rangordna tio egen- och nyttovärden, som till exempel frihet, pengar och familj. Efteråt diskuterar man i helklass vilka värden eleverna tagit upp och varför samt hur de rangordnat dem. En elev tar upp begreppet hedersrelaterat våld på en lektion och i nästa lektion knyter läraren an till det. Man diskuterar då innebörden i begreppet och fördjupar förståelsen genom att läsa och diskutera en tidningsartikel av en jurist som är specialist inom området.

I en tredjedel av lektionerna ger läraren i mycket hög grad eleverna *"förutsättningar att analysera kristendomen, andra religioner och livsåskådningar samt olika tolkningar och bruk inom dessa"*. I en lektion diskuterar man till exempel likheter och skillnader mellan halal- och kosherslakt inom islam och judendomen. I en annan lektion reflekterar man över att kristendomens gyllene regel återfinns såväl i de tre stora världsreligionerna som i en mängd andra religioner. Förmågan *"att analysera hur religioner påverkar och påverkas av förhållanden och skeenden i samhället"* tränas i ganska hög grad i en tredjedel av de observerade lektionerna i religionskunskap. Som exempel på detta kan nämnas att klassen analyserar och diskuterar fenomen som bildserierna *"Ecce homo"* och vid nästa lektion ska man ta upp *"Muhammedteckningarna"*. Förmågan *"att söka information om religioner och andra livsåskådningar och värdera källornas relevans och trovärdighet"* tränas inte alls under de observerade lektionerna. Två ämnesspecifika förmågor i samhällskunskap tränas dock i hög grad i undervisningen om etik och moral. Läraren ger eleverna förutsättningar att *"uttrycka och värdera olika ståndpunkter och argumentera utifrån fakta"* samt *"reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden och principer"*.

I samhällskunskap behandlas samhällsekonomi i en klass och i två klasser arbetar man med ett tema om 1960-talet. Temat om 1960-talet har naturligtvis också inslag från det centrala innehållet i historia även om läraren betonar att fokus riktas mot det centrala innehållet i samhällskunskap. Samtliga ämnesspecifika förmågor i samhällskunskap tränas i ganska hög grad under de lektionsserier Skolinspektionen observerar. Undervisningen ger emellertid eleverna få tillfällen att muntligt utveckla de långsiktiga förmågorna. Efter gemensamma lärarledda genomgångar arbetar eleverna huvudsakligen individuellt och skriftligt. Ett muntligt individuellt test ska dock genomföras i samhällsekonomi.

I temat om 1960-talet ger läraren även i ganska hög grad eleverna *"förutsättningar att använda en historisk referensram som innefattar olika tolkningar av tidsperioder, händelser, gestalter, kulturmöten och utvecklingsmönster"*. Under detta arbete ska eleverna åstadkomma en vetenskaplig uppsats om ett valfritt fenomen från 1960-talet och göra jämförelser med nutid samt analysera om och i så fall på vilket sätt fenomenet satt spår i och påverkat vårt nutida samhälle. Eleverna arbetar då huvudsakligen med att söka information om samhället från internet. I inledningen av detta arbete betonar läraren att eleverna ska värdera källornas relevans och trovärdighet. Läraren har i planeringen av arbetsområdet skrivit in den ämnesspecifika förmågan i geografi, att *"utforska och analysera samspel mellan människa och samhälle"*. Det noterades inte av Skolinspektionen under lektionsobservationerna, men självfallet tränas även denna förmåga i den observerade undervisningen.

I arbetet med samhällsekonomi bedömer Skolinspektionen att läraren lägger särskilt stor tonvikt vid att ge *"eleverna förutsättningar att analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller"*. Läraren presenterar samhällsekonomiska begrepp och modeller och eleverna arbetar sedan individuellt med att förklara och använda dem. Eleverna kan även välja en uppgift som innebär att de ska utarbeta en ansökan om att få låna pengar av banken för att starta ett eget företag. De ska då skriftligt presentera sig själva, sin affärsidé, affärsplan, budget, lokal och hur de ska marknadsföra företaget samt att de (på låtsas) har registrerat företaget och fått namnet skyddat.

Den observerade undervisningen i samhällskunskap genomförs huvudsakligen i helklass och som individuellt skriftligt arbete. Inslag av arbete i grupp eller parvis förekommer i stort sett inte alls. Det är också sällsynt att eleverna på

samhällskunskapslektionerna får träna muntligt på att analysera, reflektera och argumentera samt uttrycka och värdera olika ståndpunkter.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *undervisningen inriktas på att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll* uppvisar mestadels starka sidor. För att ytterligare utveckla undervisningen behöver lärarna i högre grad ge eleverna möjlighet att utveckla förmågan att kritiskt granska och värdera information. Lärarna kan också utveckla arbetet så att eleverna i samtliga SO-ämnen och i alla klasser får träning i att muntligt analysera, reflektera samt uttrycka och värdera olika ståndpunkter.

3.2. Undervisningsmaterial

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- undervisningsmaterial i form av exempelvis, uppgifter, instuderingsfrågor, övningar, prov m.m. är utformade så att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som är framskrivna i kursplanerna för de enskilda SO-ämnena

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att en rad olika läromedel används i den observerade undervisningen. Lärarna använder dator i varje lektion för att visa Powerpointserier som de själva producerat samt bilder och texter som de kopierat från läroböcker eller andra böcker. Från internet visar de bland annat videoklipp och filmer. I en lektion visar läraren via internet en omräkningstabell för penningvärdets förändring.

Elevernas tillgång till datorer är begränsad. De intervjuade eleverna säger att de aldrig eller sällan använder datorer under lektionerna. Under besöksdagarna får skolan emellertid en klassuppsättning med bärbara datorer som kommer särskilt mycket till användning i de klasser som arbetar med ett tema om 1960-talet och ska skriva en uppsats med hjälp av information de hämtar från internet. Eleverna säger i intervjun att de sällan själva får möjlighet att använda datorer under lektionerna. Från lärarhåll påpekas emellertid att eleverna kan, och får, använda sina mobiltelefoner för att söka information som de behöver i undervisningen.

Läroböcker i SO-ämnena finns endast i en klassuppsättning och lärarna påtalar att det ibland kan bli problem när flera klasser samtidigt behöver använda samma lärobok – något som också inträffar i en av de observerade lektionerna. Läroböcker används för övrigt på knappt hälften av de observerade lektionerna. I samtal med lärare framkommer en önskan om att få tillgång till fler och nyare läroböcker och annat kringmaterial. Eleverna som intervjuas lyfter särskilt fram att det inte finns några nya kartböcker, utan bara gamla som inte längre stämmer med nuvarande namngeografi.

Tidningsartiklar används på en observerad lektion. Skönlitterära texter används inte under Skolinspektionens besök, men av insända dokument och samtal med lärare framgår att man ibland även arbetar med skönlitteratur. Exempelvis har eleverna läst och arbetat med en historisk roman och då i samverkan mellan historia och svenska.

Bland de uppgifter som lärarna själva producerar och som eleverna arbetar med under lektionerna finns både sådana som alla gör och sådana som är valfria. I ett arbetsområde får eleverna i stort sett enbart öppna uppgifter utan givna svar. I ett annat får eleverna ganska många uppgifter där de ska ge korta, faktainriktade svar. Stor vikt läggs då vid begreppsinsläring. Lärarna säger i intervjun bland annat att *"för att analysera och reflektera måste de ha en faktabas"* men att det inte bara är faktauppgifter utan även uppgifter där de ska analysera och jämföra etc. I de prov Skolinspektionen tagit del av finns också både korta faktafrågor och mera analyserande och jämförande uppgifter. Intervjuade elever säger att proven *"börjar med fakta och [sedan] blir det svårare"*. Några elever menar att det mest är *"stängda frågor"*, till exempel om årtal. Andra beskriver att de i ett prov fick i uppgift att skriva ett brev om första världskriget. De skulle då *"leka soldater"* och skriva ett brev från fronten, en uppgift som de fann överraskande.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna inom ramen för SO-undervisningen uppvisar fler starka än svaga sidor. De läromedel som används är utformade så att de i ganska hög grad skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågorna. Elevernas tillgång till aktuella läromedel som läroböcker, kartböcker och datorer kan emellertid förbättras.

3.3. Systematiskt kvalitetsarbete

Exempel på indikatorer vid granskningen

- skriftligt omdöme i SO-ämnena är dokumenterade i elevens IUP i förhållande till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla
- skolan i sitt systematiska kvalitetsarbete planerar, följer upp och utvecklar undervisningen i SO-ämnena på grupp- och skolnivå.

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar i de dokument Skolinspektionen tagit del av, att lärarna ger skriftliga omdömen efter varje avslutat arbetsområde. Omdömena är av varierande kvalitet men relaterar till kursplanerna och anger kortfattat vad eleven kan och vad eleven behöver bli bättre på. I texterna blandas ämnesspecifika förmågor med mera övergripande formuleringar kring de generella förmågorna. Ansvar för att utveckla förmågorna läggs på eleven och omdömena ger ingen information om hur undervisningen ska bidra till utveckling av elevens ämnesspecifika förmågor. Undervisande lärare skriver skriftligt omdöme medan elevens mentor, som ofta är en annan lärare, skriver den individuella utvecklingsplanen (IUP) under utvecklingssamtalet med elev och föräldrar.

Rektorn gör sällan planerade besök i SO-undervisningen men redogör för att hon varit inne i en av klasserna under höstterminen och följt en lektion om andra världskriget. Rektorn säger att hon efter lektionen talade lite med läraren men att hon skulle vilja lägga mera tid på didaktiska samtal med lärarna om undervisningen.

Rektor och lärare säger att det systematiska kvalitetsarbetet fokuseras kring ämnena svenska, matematik och engelska. De anser att de måste se till att eleverna först och främst klarar dessa ämnen eftersom det krävs för att de ska få behörighet till gymnasiet. Samtidigt framhåller rektorn att man måste jobba med språkutveckling i alla ämnen. *"Man kan inte lyckas om man inte kan svenska"*, säger lärarna. I kursplanerna för SO-ämnena finns inget kunskapskrav där lärarna ska bedöma svenskan men det är naturligtvis viktigt att SO-lärarna kompenserar i så stor utsträckning som möjligt så att elever med språksvårigheter får alternativa sätt att inhämta kunskap. Samtidigt ska alla lärare, enligt Lgr 11 2.2 Kunskaper, ansvara för att eleverna *"lär sig använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt"*. Merparten av elevernas begreppsutveckling

ing sker ju också i andra ämnen än svenska, inte minst i SO-ämnena. I det systematiska kvalitetsarbetet behöver skolan således diskutera hur man kan arbeta vidare med språkutveckling inom ramen för SO-undervisningens ämnesspecifika förmågor och kunskapskrav.

Någon utsatt tid för uppföljning och reflektion kring undervisningen i SO-ämnena finns inte. På konferenser försöker rektor få en sammanställning av elevernas kunskapsresultat, men även här riktas intresset huvudsakligen mot svenska, matematik och engelska. En hel del spontana samtal om SO-undervisningen förekommer dock, enligt rektorn. Samtidigt uttrycker lärarna i intervjun en önskan om att få *"större chans att träffas regelbundet för att planera och utvärdera SO-undervisningen"*. De påtalar *"bristen på träffpunkter i vardagen att prata ämnesfrågor"* och att *"de tillfällen som finns går åt till annat som har högre prioritet"*. Lärarna och rektorn är väl medvetna om de låga resultaten i SO-ämnena och de är överens om att eleverna tycker att historia, där resultaten är lägst, är det svåraste ämnet. *"Historia är mer omfattande med orsak och verkan och så vidare, som eleverna ska greppa"* och *"religionen kan kanske upplevas som mer konkret"*, säger rektorn. Mera undervisningstid ägnas därför åt historia än åt de andra SO-ämnena.

På frågan till rektorn om vad som behövs för att höja resultaten i SO-ämnena svarar hon att även om kvaliteten på undervisningen redan är hög så måste man arbeta vidare för att alla elever ska nå kunskapskraven. Rektor betonar att man behöver förbättra det språkutvecklande arbetet och anstränga sig mera för att öka närvaron hos elever med hög frånvaro.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna* uppvisar fler svaga än starka sidor. På Sofielundsskolan är man väl medveten om de låga resultaten i SO-ämnena. Resultaten förklarar rektorn och lärarna huvudsakligen med att eleverna har stora svårigheter med svenskan. Skolan behöver därför arbeta vidare med att utveckla det systematiska kvalitetsarbetet i SO-ämnena och inte minst reflektera kring hur språkutveckling ur ett andraspråksperspektiv kan gå hand i hand med träningen av de ämnesspecifika förmågorna inom SO-undervisningen. Rektor och lärarna behöver alltså planera, följa upp och utveckla SO-undervisningen på såväl individ- och klass- som skolenivå så att samtliga elever kan få en bättre kunskapsutveckling.

3.4. Särskilt stöd

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram
- elev som har åtgärdsprogram får sitt särskilda stöd tillgodosett på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

Enligt lärarna och rektorn är det många elever som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen. Lärarna befärar att omkring två tredjedelar av eleverna i årskurserna 8 och 9 inte ska nå kunskapskraven för betyget E. Störst anser de att svårigheterna är i historieämnet. Endast omkring 20 procent av de elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram som tar upp SO-ämnen. Granskningen visar alltså att flertalet av de elever som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen saknar åtgärdsprogram.

I samtal med lärare framhålls att *"här är i princip varenda elev särskilt behovande"*. Eleverna har då i en hel del fall åtgärdsprogram som är mycket generellt skrivna eller som riktas mot svenskämnet. Lärarna menar att det *"inte är riktigt rimligt"* och att det kan *"motverka sitt syfte"* att skriva åtgärdsprogram med ämnesspecifika åtgärder för elever som har svårigheter i de flesta ämnen. De åtgärdsprogram som Skolinspektionen tagit del av och som omfattar något SO-ämne är ofta likalydande trots att eleverna kan ha unika behov. Åtgärder tar inte upp ämnesspecifika förmågor eller kunskapskrav i SO-ämnena. Exempel på vanliga formuleringar är: *"extra stöd i klassrummet, studiestöd, pedagogiskt stöd, studiehandledning, pedagogiska hjälpmedel på datorn och lovskola"*. Oftast anges inget konkret och utvärderingsbart om *hur* stödet ska ges för att eleven ska nå kunskapskraven. Om utredningen visar att brister i svenska språket är en komplikation som orsakar svårigheter i SO-ämnen bör åtgärder syfta till att ge eleven alternativa vägar till inläring i SO-ämnena som bygger på andra sätt att inhämta kunskap. Åtgärder behöver dessutom ange hur man ska arbeta med språkutveckling och begreppsbildning ur ett andraspråksperspektiv.

I stort sett samtliga elever har ett annat modersmål än svenska. En del elever får studiehandledning på modersmålet som också kan omfatta SO-ämnen. I en

av de observerade lektionerna får en elev studiehandledning på modersmålet under halva lektionen. Oftast ges emellertid studiehandledning på modersmålet på annan tid än under SO-lektionerna. Eleverna säger i intervjun att många skulle behöva mera studiehandledning på modersmålet. En elev beskriver att hen får studiehandledning på modersmålet omkring 15 minuter per vecka men skulle behöva mycket mer för att lyckas bättre i SO-ämnena. Många elever som har behov av det får, enligt lärarna och rektorn, ingen studiehandledning på modersmålet. Lärarna understryker att studiehandledning på modersmål i SO *"inte funkar, dels på grund av dålig organisation och dels på grund av att stödet inte får tillräckligt mycket tid här"*.

En resurslärare har från läsårets start och fram till Skolinspektionens besök funnits som stöd och hjälp under alla lektioner i en av klasserna. Vid tidpunkten för besöket undervisar den läraren istället några elever i en liten undervisningsgrupp. Många elever i klassen säger att de saknar den extra hjälp och det stöd de fick när resursläraren arbetade inne i klassrummet.

En speciallärare har instruerat elever med funktionshinder i hur de ska använda tekniska hjälpmedel som dator och scanningsverktyg. I övrigt finns ingen tillgång till speciallärare eller specialpedagog för SO-undervisningen.

Studiestöd/läxhjälp erbjuds efter lektionstid en timma fyra dagar i veckan. Stödet ges bland annat av en musiklärare. Både elever och lärare påtalar behovet av lärare med behörighet i SO-ämnena för detta studiestöd. Rektorn säger att studiestödet har beslutats politiskt, att det ska ges av behöriga lärare och rymmas inom skolans befintliga resurser. Rektorn framhåller vidare att hon gärna skulle se att fler lärare med behörighet i olika ämnen engagerades i studiestödet, men att det inte är möjligt inom de givna ramarna. Några elever säger att de vill och behöver gå på studiestödet/läxhjälp men att de inte kan för att det ligger på eftermiddagen när de har andra aktiviteter utanför skolan.

Skolan har satsat extra resurser på årkurs 7 där man alltid har halvklassundervisning i SO-ämnena. Lärarna ser fördelarna med det och menar att det på lång sikt kommer att leda till bättre kunskapsresultat. Samtidigt framhåller lärare i intervju att satsningen på årskurs 7 görs på bekostnad av de äldre eleverna.

Granskningen visar avslutningsvis att den brist i särskilt stöd som konstaterades i Skolinspektionens tillsyn 2010 kvarstår.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i de samhällsorienterande ämnena det särskilda stöd som de har rätt till* uppvisar mestadels svaga sidor. Elever som riskerar att inte nå kunskapskraven behöver få åtgärdsprogram och individuellt anpassat särskilt stöd. Liksom undervisningen i helhet bör det särskilda stödet omfatta språkutveckling och begreppsbildning ur ett andra-språksperspektiv och elever med behov av studiehandledning på modersmålet behöver få det. Det särskilda stödet ska utformas på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven. Om skolan vid utvärdering finner att åtgärderna inte lett till en utveckling av elevens ämnesspecifika förmågor måste åtgärderna förändras så att de bättre kan leda till önskat resultat.

3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- Förekomsten av ämnesövergripande undervisning
- Förekomsten av samordning av ämnesområden

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att undervisningen på de observerade lektionerna huvudsakligen bedrivs ämnesvis. Inslag av ämnesspecifika förmågor från andra SO-ämnen än det som står i fokus förekommer dock. Rektorn säger att lärarna mestadels undervisar ämnesvis och att de själva bestämmer om de ska arbeta ämnesvis eller ämnesövergripande. På skolan finns en vilja och ambition att undervisa mera ämnesövergripande. Det ger större möjlighet att uppnå alla kraven i kursplanerna samtidigt som eleverna lättare kan se större kunskapsområden som en helhet, menar rektorn. Ett exempel på samordning och ämnesövergripande undervisning i historia och svenska, som redan nämnts under 3.2, är att eleverna läst och arbetat med en historisk roman.

Sedan vårterminen 2012 deltar Sofielundsskolan i Skolverkets projekt *"Handledning för lärande"*. Representanter från Skolverket besöker nu skolan varje vecka och handleder samtliga lärare. Skolan har beslutat att det kollegiala lärandet inom projektet ska ägnas åt att arbetslagen förbereder och genomför ett

ämnesövergripande tema. Lärarna arbetar då i olika grupper med att utveckla dessa teman som de sedan genomför i undervisningen. Ett resultat av detta är temat om 1960-talet som pågår under Skolinspektionens besök. I temat ingår SO-ämnena, företrädesvis samhällskunskap, men även geografi och historia, svenska samt musik. En av lärarna i SO-ämnena samverkar då med lärarna i svenska och musik när det gäller undervisningen i årskurs 8. Bland annat ska eleverna skriva en uppsats som bedöms mot kunskapskraven i både SO-ämnena och svenska. Arbetet med ämnesövergripande undervisning har alltså, på skolans initiativ och i samverkan med Skolverket, nyligen gått in i en utvecklingsfas.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden* uppvisar fler starka än svaga sidor. På Sofielundsskolan finns en nyligen inledd strävan att utveckla samordning av undervisningen mellan SO-ämnena och andra ämnen. Undervisningen inom SO genomförs dock i huvudsak ämnesvis. För att utveckla SO-undervisningen ytterligare behöver skolan därför överväga om man i högre grad kan samordna olika ämnesområden såväl inom som mellan de olika SO-ämnena.

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 genomförs i sammanlagt 16 kommunala skolor och 9 fristående skolor. När kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 är genomförd redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. De skolor som ingått i granskningen bildar en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Sofielundsskolan

Sofielundsskolan är en kommunal skola i Malmö kommun. Skolan hade vid tillsynsbesöket 370 elever varav 100 i årskurserna 7–9. Vid skolan finns två lärare i SO-ämnena. Den ena läraren har utbildning och behörighet att undervisa i samtliga SO-ämnena för årskurserna 4–9. Den andra läraren är utbildad ämnes-

lärare i historia och religionskunskap och har dessutom läst 20 p samhällsgeografi. Utöver de två lärarna som ansvarar för undervisningen finns en resurslärare som är behörig i alla SO-ämnen. Resursläraren är knuten till årskurs 9 men vid Skolinspektionens besök undervisar hen i en särskild undervisningsgrupp för årskurserna 7 och 9.

Kunskapsresultaten på Sofielundsskolan är låga. I slutbetyget år 2012 var andelen elever som nått målen i geografi 72 procent, historia 67 procent, religionskunskap 77 procent och samhällskunskap 69 procent. I årskurs 8 vårterminen 2012 nådde 82 procent av eleverna minst betyget E i geografi medan 58 procent gjorde det i historia, 89 procent i religionskunskap och 82 procent i samhällskunskap.

Vid jämförelse av slutbetygen över tid är år 2007 ett toppår, då samtliga elever som fick ämnesvisa betyg nått målen i alla SO-ämnen. För de som fick blockbetyg i SO år 2007 var andelen som nått målen 91 procent. Därefter har resultaten varierat mellan som lägst 65 procent i religionskunskap år 2011 och som högst 85 procent i historia år 2009.

I det senaste slutbetyget var det något fler flickor än pojkar som inte nådde målen i geografi, historia och religionskunskap medan det var fler pojkar än flickor som inte nådde målen i samhällskunskap. Samhällskunskap är det ämne där störst andel elever fått betyget MVG – närmare åtta procent av flickorna och drygt tre procent av pojkarna. I religionskunskap fick ingen elev betyget MVG. I geografi och historia fick en mycket liten andel flickor MVG medan inga pojkar nådde det högsta betyget i dessa ämnen.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med Skolinspektionens ämnesgranskningar är att belysa och bedöma om undervisningen överensstämmer med läroplanens och kursplanernas mål och riktlinjer och om undervisningen bedrivs på ett effektivt sätt, det vill säga bidrar till att elevernas kunskaper utvecklas så långt som möjligt inom ramen för givna mål.

I denna granskning riktas särskilt fokus mot arbetet med att ge eleverna förutsättningar att utveckla de förmågor som kursplanerna i SO-ämnena syftar till samt hur undervisningen i SO-ämnena är organiserad så att eleverna får möj-

lighet att uppfatta större kunskapsområden. I granskningen är följande preciserade frågeställningar centrala:

Inriktas undervisningen mot att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor?

Använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor?

Följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna?

Får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena det särskilda stöd som de har rätt till?

Förekommer ämnesövergripande undervisning inom ramen för SO-ämnena?

Förekommer samordning av undervisningen mellan SO-lärare och/eller mellan SO-lärare och lärare i andra ämnen?

Utöver ovanstående frågeställningar granskas även allmänna undervisningskvaliteter. Granskningen genomförs genom att följande aspekter på undervisningens kvalitet belyses:

Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Tydlighet i mål och innehåll

Individanpassning, stöd och utmaningar

Återkoppling och reflektion över lärandet

Metod och material

Valet av metoder utgår från det övergripande syftet med ämnesgranskningar och den aktuella granskningens frågeställningar samt aspekter på allmänna undervisningskvaliteter. De observationsscheman, elevenkäter och intervjuguider som används har utarbetats med utgångspunkt i forskning, Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar, skollagen och Lgr 11 (läroplan och kursplanerna i de samhällsorienterande ämnena). Nedan beskrivs de metoder som kompletterar och förstärker varandra för att besvara projektets frågeställningar.

Dokumentstudierna ger en inblick i skolans organisation och arbete med SO-ämnena. Resultat från elevernas betygsresultat i SO-ämnena, lärarnas utbildning och kompetensutveckling, hur skolan arbetar utifrån styrdokumentet när det gäller SO-undervisningen, vilka undervisningsmaterial, övningar, uppgifter och prov lärarna använder sig av samt hur man systematiskt arbetar med att följa upp, utvärdera och utveckla SO-undervisningen undersöks genom dokumentstudier. Dokumentstudierna förbereder även inspektörerna för skolbesöket och ger underlag för att ställa frågor.

Genom strukturerade lektionsobservationer granskas undervisningens kvalitet när det gäller arbetet med att skapa förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor samt skapa allmänna undervisningskvaliteter. Klassrumsobservationer är en viktig metod för att kunna se samspelet mellan lärare, elev och lektionens innehåll. Observationerna ger underlag för att besvara projektets frågeställningar men också hur läroplanens och kursplanens mål och riktlinjer avspeglas i undervisningen. Varje observerad lektion bedömdes utifrån flera olika aspekter av kvaliteten på undervisningen. För varje aspekt finns en eller flera bakomliggande indikatorer vilka konkretiseras i ett observationsschema i form av goda exempel. Bedömningen av varje kvalitativ aspekt är ett snittvärde av bedömningen av aspektens indikatorer i undervisningskvaliteterna, dvs. av de som varit möjliga att observera under den aktuella lektionen. Indikatorerna bedöms på en skala 1–4: 1=i mycket låg grad eller inte alls, 2=i ganska låg grad, 3=i ganska hög grad, 4=i mycket hög grad. Om en indikator inte gick att värdera eller inte var relevant i sammanhanget för en aspekt bedömdes den inte.

Läraren ska i förväg ge observatörerna uppgifter om vilket elevsammansättningen i klassen och uppgifter om det finns elever i klassen som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen samt om det finns åtgärdsprogram upprättade för elever som riskerar att inte nå kunskapskraven och om det finns elever i klasserna som har funktionsnedsättningar. Under lektionsobservationerna värderas ett antal kriterier, kopplade till kunskapskraven, som kan anses vara värderas som goda exempel på positiva exempel på ämnesspecifika förmågor. Allt detta inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll. Observationerna av hela lektioner utförs av två inspektörer som under lektionen för löpande anteckningar. I direkt anslutning till lektionen fyller inspektörerna i ett observationsschema. I samband med klassrumsobservationerna intervjuas undervisande lärare efter lektionen, eller efter en serie av lektioner inom ett sam-

manhållet ämnesområde, utifrån en frågeguide. Observationerna är också ett underlag för elev- och lärarintervjuerna.

Intervjuer med elever, lärare och rektor ger tillsammans med övriga metoder en helhetsbild av SO-undervisningen i skolan av de faktorer som kan ha betydelse för lärandet. Frågor om undervisningsstrategier, syfte/kunskapskrav, centralt innehåll, stöd och stimulans, samverkan och samordning av undervisningen, kompetens och erfarenhet samt hur skolan systematiskt planerar, genomför och utvecklar undervisningen i SO-ämnena är viktiga för att komplettera det inspektörerna sett i undervisningen och i dokumenten. Såväl elever som lärare och rektor kommer att, vid intervjuerna, få besvara frågor utifrån ett frågeformulär. Samtliga lärare som undervisar elever i årskurserna 7–9 i de samhällsorienterande ämnena på aktuell skola intervjuas i en gruppintervju. Elever till intervjuerna väljs ut från de klasser som observeras. Både pojkar och flickor ska ingå. Medverkan är frivillig.

Elevenkäter ska ses som en metod att få kompletterande svar på de centrala frågeställningarna. Enkäterna kan ge exempel på vilka förmågor eleverna får möjlighet att utveckla i SO-undervisningen, om undervisningen sker utifrån elevernas erfarenhet, intresse och behov samt om eleverna får stöd, stimulans och utmaningar i sitt lärande. Dessutom kan det ge en bild av om svaren skiljer sig åt mellan pojkar och flickor. Webbenkäten genomförs innan skolbesöket och omfattar samtliga elever i årskurserna 7–9 i varje skola. Enkäter till lärare och rektor används inte.

Undervisningsmönster

Vilken typ av undervisningsmönster förekom under den observerade under lektionen? Markera med kryss i högerspalten. Ringa in det alternativ som dominerade.

Form		Förekomst
A	Elevaktiv helklassundervisning	
B	Elevpassiv helklassundervisning	
C	Läraraktiv handledning vid individuellt arbete, par- eller grupparbete	
D	Lärarpassiv handledning vid individuellt arbete, par- eller grupparbete	
E	Annat: <Ange vad>	

Läromedel

Vilka läromedel användes under lektionen? Markera med kryss i högerspalten.

Läromedel		Förekomst
A	Lärobok/övningsbok i ämnet eller andra facktexter	
B	Skönlitterära texter	
C	Audiovisuellt material (Videoband, DVD-skivor, videoklipp från internet eller liknande)	
E	Internet / Pedagogiska dataprogram	
G	Material skapade av läraren specifikt för denna lektion	
H	Föremål och realia som elever eller lärare tagit med	
I	Andra läromedel: <Ange vad>	

Tidsanvändning

Hur stor del av den totala lektionstiden ägnades åt följande...

	Aktivitet	Del av lektionstiden (ange i minuter)
A	Upprätthålla ordningen (dvs. förlorad tid vid disciplinära problem)	
B	Organisation (dvs. otydliga instruktioner som måste repeteras, förlorad tid vid utdelning av material, övergångar mellan lektioner, övergångar mellan lektionsinslag) eller administration (närvarokontroll, allmän skolinfor etc)	
C	Undervisningstid ("effektiv tid")	
D	Kunskapsuppföljning i form av skriftliga prov eller tester (ingår i effektiv undervisningstid – här anges dock andel av den totala lektionstiden)	
	Kommentar:	

Kursplanefokus

I vilken utsträckning behandlades nedanstående kursplaneområden? Markera med kryss i högerspalten.
 Ringa in det alternativ som dominerade.

	Centralt innehåll enligt kursplanen	Förekomst
A	G: Livsmiljöer	
B	G: Geografins metoder, begrepp och arbetssätt	
C	G: Miljö, människor och hållbarhetsfrågor	
D	H: Forna civilisationer, från förhistorisk tid till cirka 1700	
E	H: Industrialisering, samhällsomvandling och idéströmningar, cirka 1700-1900	

F	H: Imperialism och världskrig, cirka 1800-1950	
G	H: Demokratisering, efterkrigstid och globalisering, cirka 1900 till nutid	
H	H: Hur historia används och historiska begrepp	
I	R: Religioner och andra livsåskådningar	
J	R: Religion och samhälle	
K	R: Identitet och livsfrågor	
L	R: Etik	
M	S: Individer och gemenskaper	
N	S: Information och kommunikation	
O	S: Rättigheter och rättsskipning	
P	S: Samhällsresurser och fördelning	
Q	S: Beslutsfattande och politiska idéer	
R	Ö: Annat innehåll	

Undervisningens allmänna kvaliteter

För bedömningen av varje indikator och den sammanfattande bedömningen används följande skala:

1= i mycket låg grad eller inte alls 2= i ganska låg grad 3= i ganska hög grad 4= i mycket hög grad

0= går inte att värdera eller är inte relevant i sammanhanget. Kommentera i så fall varför.

Indikator: Läraren ...			Värde	Goda exempel: Läraren ...
1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö	1	... skapar en positiv atmosfär		... talar till eleverna på ett positivt sätt ... visar värme och empati mot alla elever ... skapar ett tillåtande klimat och strävar efter att eleverna ska känna sig trygga ... ser till att eleverna vågar ta risker och göra försök - misstag ses som tillfällen till lärande
	2	... bemöter eleverna med respekt och främjar respekt mellan eleverna		... lyssnar på vad eleverna har att säga, låter eleverna tala till punkt ... bemöter elevernas åsikter med intresse, allvar och respekt ... uppmuntrar eleverna att lyssna på varandras åsikter med intresse, allvar och respekt ... ingriper vid nedsättande uttryck mellan elever, negativa kommentarer, suckar, blickar etc. ... ser till att eleverna kan utföra sina arbetsuppgifter utan att störas av kamrater
	3	... har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självförtroende		... ger eleverna talutrymme och uppmuntrar dem att delta i samtal i grupp eller helklass ... ger konstruktiv feedback på elevernas inspel och ansträngningar ... uppmuntrar eleverna att göra sitt bästa och att våga sikta högre ... visar positiva förväntningar på elevernas förmåga ... värdesätter och visar respekt för alla elevers arbetsinsatser ... bemöter på ett konstruktivt sätt elever som förefaller passiva eller oengagerade i olika aktiviteter
	4	... skapar motivation inför olika aktiviteter		... bidrar till positiva förväntningar, nyfikenhet, handlingsberedskap hos eleverna ... sätter in uppgifter i ett för eleven angeläget sammanhang ... anknyter till aktuella samhällsfrågor eller livet utanför skolan ... ger eleverna möjlighet att välja bland uppgifter med olika innehåll inom det aktuella kunskapsområdet ... tydliggör kunskapsmål ... bryter vid behov ned övergripande mål i hanterliga delmål ... använder moderna läromedel

Sammanfattande bedömning (skala 1-4):

Kommentar:				
Indikator: Läraren ...			Värde	Goda exempel: Läraren ...
2. Tydlighet i mål och innehåll	5	... genomför en genomtänkt lektionsstart		... välkomnar eleverna och gör en tydlig lektionsstart ... anger målen för lektionen utifrån övergripande mål och kunskapskrav ... presenterar aktiviteterna som ska ske under lektionen och syftet med dessa ... sätter in lektionen i ett större sammanhang, gör en koppling till tidigare lektioner eller till andra ämnesområden
	6	... genomför en välstrukturerad lektion		... ger lektionen ett logiskt flöde där uppgifter tydligt hör ihop med inledande genomgångar och kunskapsmål ... skapar överblick och sammanhang ... skapar variation och balans mellan lärarledda genomgångar och elevaktivitet ... ser till att eleverna har tydliga uppgifter och roller i gruppaktiviteter ... ser till att övergången mellan planerade aktiviteter genomförs utan att ordningen störs
	7	... ger tydliga beskrivningar och förklaringar		... förklarar hur enskilda moment och uppgifter hör ihop med lektionens övergripande kunskapsmål ... använder ett språk eleverna förstår ... skapar en balans mellan mer avancerade uttryck och mer vardagsnära språk, mellan abstrakt och konkret ... använder olika hjälpmedel och/eller exempel från vardagslivet för att förtydliga
	8	... kontrollerar att eleverna förstått		... ställer utvecklande frågor för att få en bild av elevernas förståelse ... låter någon elev inför hela klassen eller elever gruppvis summera kontentan ... går runt bland eleverna/grupperna för att fånga upp deras förståelse
	9	... gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut		... avslutar lektionen på ett planerat sätt ... gör en sammanfattning av lektionsinnehållet ... gör en anknytning till nästa lektion ... anknyter till något annat relevant sammanhang
Sammanfattande bedömning (skala 1-4):				
Kommentar:				

Indikator: Läraren ...		Obs-värde	Goda exempel: Läraren ...
3. Individanpassning, stöd och utmaningar	10	... ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande	... ställer öppna frågor där svaret inte är givet ... ger eleverna möjlighet att tänka efter innan de yttrar sig ... hjälper eleverna att utveckla sina utsagor och argumentation med hjälp av uppföljande frågor ... använder sig endast undantagsvis av korta kontrollfrågor eller fråga-svarsmönster (dvs. IRE-mönster som inte gynnar elevernas förståelse och kunskapsutveckling) ... ger eleverna möjligheter att reflektera och problematisera, i grupp eller enskilt ... ger eleverna uppgifter som stimulerar deras egen aktivitet ... ger eleverna stöd genom att visa på och låta dem utveckla olika lärandestrategier
	11	... anpassar undervisning till eleverna i gruppen	... tar sin utgångspunkt i elevernas erfarenheter och tidigare lärande ... varierar sin undervisning för att möta elever med olika förförståelse och kunskapsnivå ... varierar lärmektygen för att möta elevernas behov och intressen ... ser till att eleverna får uppgifter som är utmanande utifrån deras förutsättningar ... ger eleverna uppgifter "utan tak", dvs. av sådan art att eleverna på olika sätt kan fördjupa sig och aktivt arbeta med dem under hela den avsatta tiden
	12	... ser till att elever med behov av stöd under lektionen får sådant	... ser till att det inte råder någon osäkerhet om när och hur eleverna kan få hjälp med sitt arbete under lektionen ... ger eleverna möjligheter att hjälpa varandra ... ger vid behov elever möjlighet att träna och ägna mer tid åt olika moment och aktiviteter ... ger eleverna tillgång till de lärmektyg och hjälpmedel de behöver ... använder IT för att underlätta elevernas lärande
Sammanfattande bedömning (skala 1-4):			
Kommentar:			

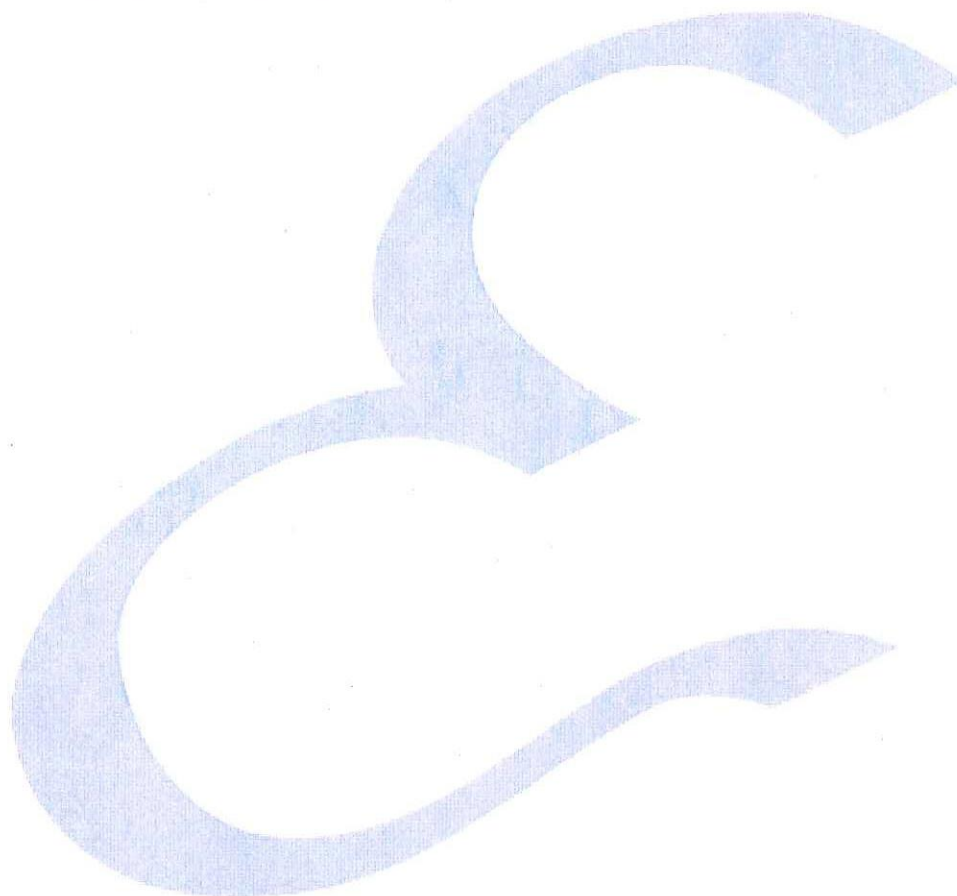
Indikator: Läraren...			Värde	Goda exempel: Läraren...
4. Återkoppling och reflektion över lärandet	13	... använder sig av formativ bedömning under lektionen		... följer upp hur eleverna arbetar med olika uppgifter och ger eleverna konstruktiv och uppgiftsorienterad feedback ... använder arbetsmetoder där elevernas arbeten processas (redovisas och bearbetas) ... ger eleverna återkoppling om <i>vad</i> de behöver utveckla och <i>hur</i> de kan gå tillväga för att uppfylla kunskapskraven
	14	... ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven		... samtalar med eleverna, eller låter eleverna samtala, om lärandet i undervisningen ... samtalar med eleverna, eller låter eleverna samtala, om arbetsprocesserna ... låter eleverna skriftligt utvärdera lektionens innehåll och form ... låter eleverna få träning i att själva reflektera över och utvärdera sitt lärande
Sammanfattande bedömning: (Skala 1-4)				
Kommentarer:				

Ämnesspecifika kvaliteter

Indikator: Läraren ...		Värde	Goda exempel: Läraren ser till att eleverna får...
5. Ämnesspecifika förmågor			
Geografi	... ger eleverna förutsättningar att analysera hur naturens egna processer och människors verksamheter formar och förändrar livsmiljöer i olika delar av världen		... resonera om jordytans förändringar, natur- och kulturlandskap, naturresurser och befolkningsfördelning, och efterhand i resonemang om orsaker till och konsekvenser av befolkningsfördelning, migration, klimatförändringar och geografiska mönster av handel och kommunikation. ... använda geografiska begrepp allt mer funktionellt.
	... ger eleverna förutsättningar att utforska och analysera samspel mellan människa, samhälle och natur i olika delar av världen		... resonera om jordytans förändringar, natur- och kulturlandskap, naturresurser och befolkningsfördelning, och efterhand i resonemang om orsaker till och konsekvenser av befolkningsfördelning, migration, klimatförändringar och geografiska mönster av handel och kommunikation. ... använda geografiska begrepp allt mer funktionellt.
	... ger eleverna förutsättningar att göra geografiska analyser av omvärlden och värdera resultaten med hjälp av kartor och andra geografiska källor, teorier, metoder och tekniker		... i fältstudier och andra undersökningar använda olika geografiska källor, metoder, tekniker och verktyg på ett funktionellt sätt. ... visa ett allt större djup i sin kritiska granskning av källor. ... öva sig på att säkrare ange lägen på och storleksrelationer mellan olika geografiska objekt, först i Europa och efterhand även i andra världsdelar.
	... ger eleverna förutsättningar att värdera lösningar på olika miljö- och utvecklingsfrågor utifrån överväganden kring etik och hållbar utveckling		... öva sig på att komma fram till välgrundade förslag på lösningar, först i frågor om miljöetiska val i vardagen och ojämlika levnadsvillkor i världen och successivt i olika ekologiska, ekonomiska och sociala hållbarhetsfrågor.

Historia	... ger eleverna förutsättningar att använda en historisk referensram som innefattar olika tolkningar av tidsperioder, händelser, gestalter, kulturmöten och utvecklingslinjer	... visa ökat djup i sina resonemang om orsaker till och konsekvenser av samhällsförändringar och människors levnadsvillkor och handlingar under olika tidsperioder. ... undersöka och beskriva allt mer komplexa samband mellan olika tidsperioder. ... öva sig på att uttrycka allt mer välgrundade hänvisningar till det förflutna, först i resonemang om samtiden och efter hand även i resonemang om framtiden.
	... ger eleverna förutsättningar att kritiskt granska, tolka och värdera källor som grund för att skapa historisk kunskap.	... öva sig på att dra allt mer välgrundade slutsatser om levnadsvillkor utifrån historiskt källmaterial. ... öva på att få ett allt större djup i sin kritiska granskning av källor
	... ger eleverna förutsättningar att reflektera över sin egen och andras användning av historia i olika sammanhang och utifrån olika perspektiv	... öva på att få ökat djup i sina resonemang, först om likheter och skillnader mellan olika historiska framställningar och efter hand om hur historia har använts och kan användas för olika syften
	... ger eleverna förutsättningar att använda historiska begrepp för att analysera hur historisk kunskap ordnas, skapas och används	... öva sig på att klara av en funktionell användning av historiska begrepp i flera olika sammanhang
Religionskunskap	... ger eleverna förutsättningar att analysera kristendomen, andra religioner och livsåskådningar samt olika tolkningar och bruk inom dessa	... öva sig på djupare resonemang om likheter och skillnader, först mellan några religioner och efterhand även inom dem. ... visa på samband mellan världsreligionernas centrala tankegångar, urkunder och konkreta religiösa uttryck och handlingar.
	... ger eleverna förutsättningar att analysera hur religioner påverkar och påverkas av förhållanden och skeenden i samhället	... jämföra kristendomens betydelse i Sverige förr och nu och ... undersöka den ömsesidiga påverkan mellan religion och samhälle och beskriver allt mer komplexa samband.
	... ger eleverna förutsättningar att reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet	... öva sig på olika sätt att föra resonemang om hur livsfrågor skildras och vad religioner och andra livsåskådningar kan betyda för olika människor och deras identitet.
	... ger eleverna förutsättningar att resonera och argumentera kring moraliska frågeställningar och värderingar utifrån etiska begrepp och modeller	... visa ökat djup i sina resonemang om moraliska frågor och värderingar ... använda etiska begrepp, och successivt även etiska modeller, i sina resonemang.
	... ger eleverna förutsättningar att söka information om religioner och andra livsåskådningar och värdera källornas relevans och trovärdighet	... söka och använda olika källor på ett allt mer funktionellt sätt. ... visa ett allt större djup i sin kritiska granskning av information och källor.

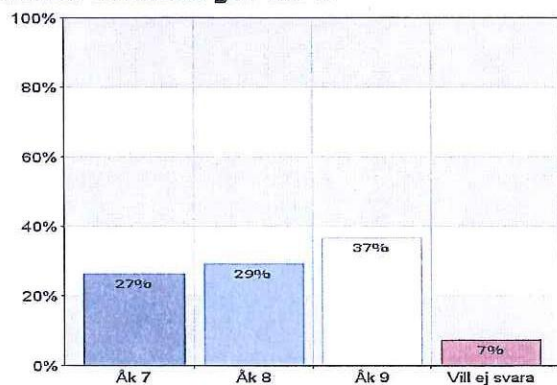
<i>Samhällskunskap</i>	... ger eleverna förutsättningar att analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller		... analysera och beskriver allt mer komplexa samband inom, och efterhand även mellan, olika samhällsstrukturer. ... använda begrepp och successivt även modeller i sina beskrivningar.
	... ger eleverna förutsättningar att reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar		... visa ett ökat djup i sina resonemang om hur individer och samhällen påverkar och påverkas av varandra.
	... ger eleverna förutsättningar att analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv		... visa ett allt större djup i sina undersökningar och resonemang om samhällsfrågor, först utifrån något perspektiv och successivt utifrån flera olika perspektiv. ... värdera och uttrycker ståndpunkter med allt mer välgrundade resonemang och argument
	... ger eleverna förutsättningar att uttrycka och värdera olika ståndpunkter och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv		... visa ett allt större djup i sina undersökningar och resonemang om samhällsfrågor, först utifrån något perspektiv och successivt utifrån flera olika perspektiv. ... värdera och uttrycker ståndpunkter med allt mer välgrundade resonemang och argument
	... ger eleverna förutsättningar att reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser		... göra vidare utblickar över olika delar av världen. ... visa ett ökat djup i sina resonemang om demokratiska rättigheter och skyldigheter och gemensamt beslutsfattande.
	... ger eleverna förutsättningar att söka information om samhället från medier, internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet		... söka och använda olika källor på ett allt mer funktionellt sätt. ... visa ett allt större djup i sin kritiska granskning av information och källor.
Sammanfattande bedömning: (Skala 1-4)			
Kommentar:			

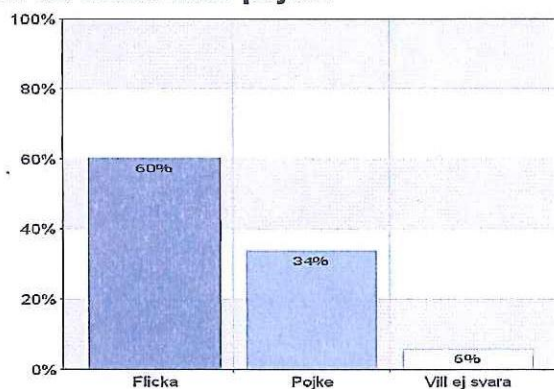
Resultatsammanställning
Elevenkät Sofielundsskolan
Åk 7-9

	Svarsfrekvens
Total	69,4% (68/98)

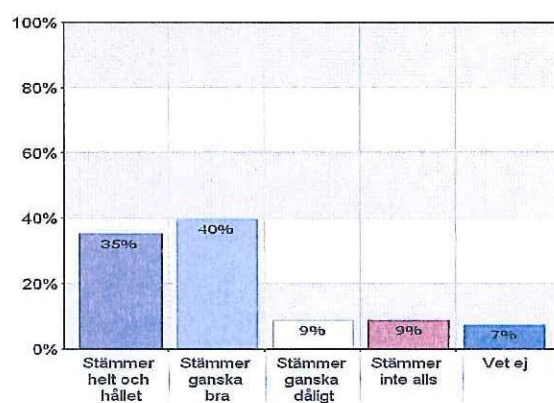
Vilken årskurs går du i?

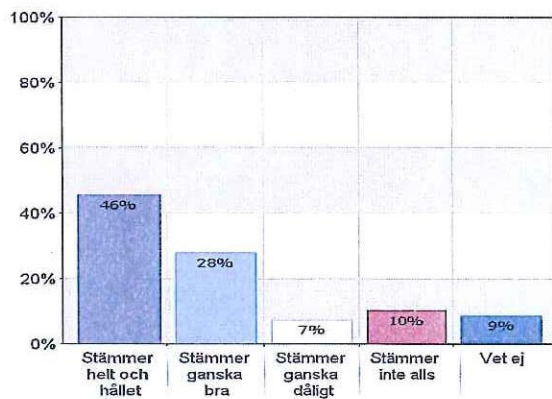
Är du flicka eller pojke?

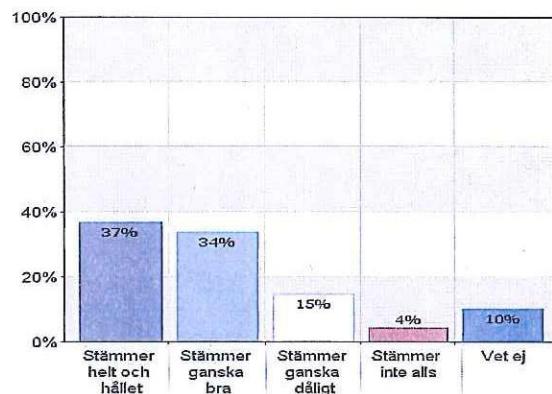
Min/a SO-lärare...

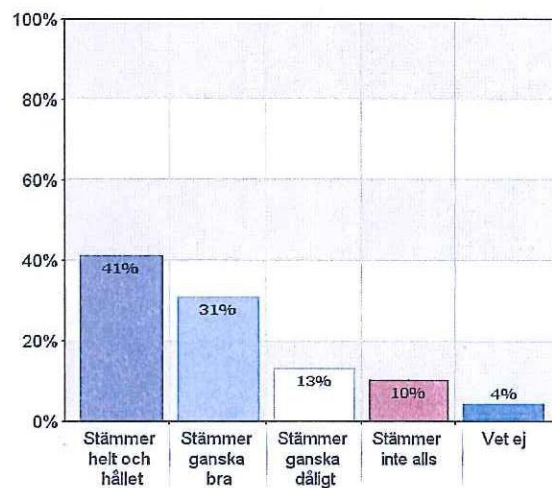
...uppmuntrar oss elever att svara på frågor även om vi inte är säkra på att svaret är rätt

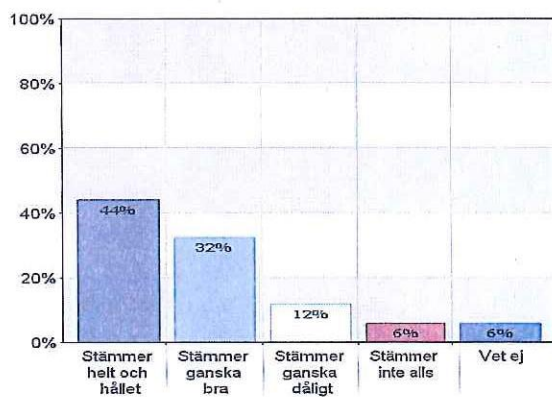
...är tydlig med att han/hon tror på att jag kan lära mig

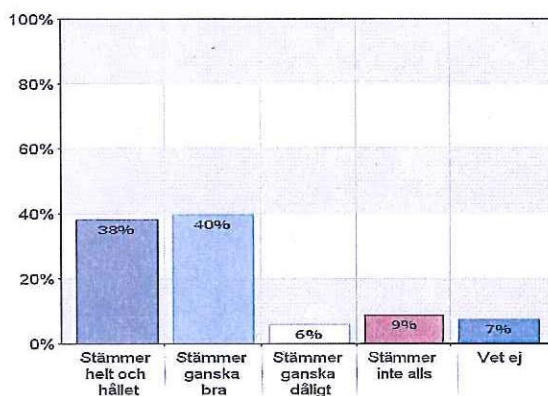
...ser till att det är studiero på lektionerna

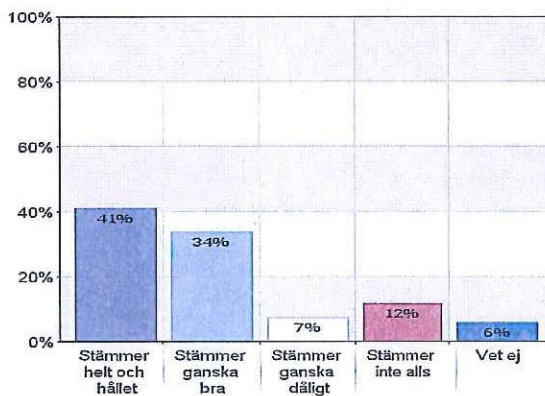
...bryr sig om hur det går för mig

...förklarar på ett tydligt sätt varför vi ska göra en viss uppgift

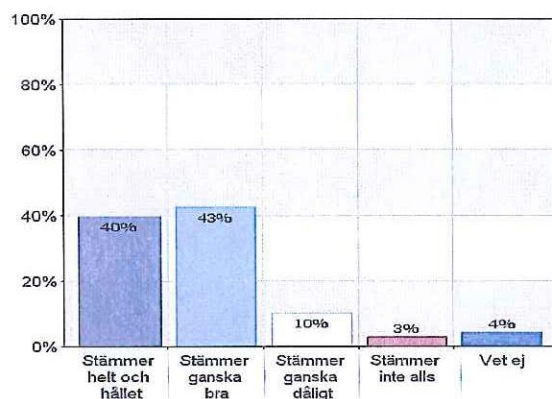

...läser mig nya begrepp (ord) som hör ihop med SO-ämnet vi läser

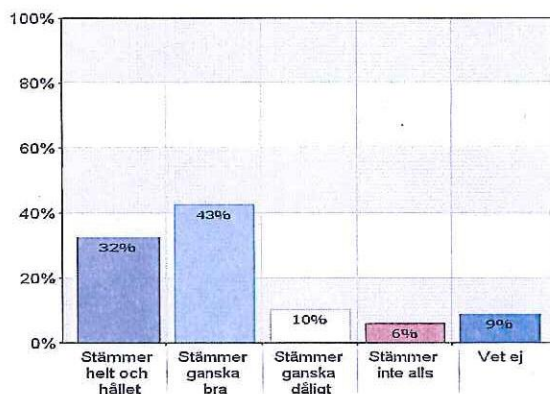

...uppmuntrar oss elever att säga vad vi tycker

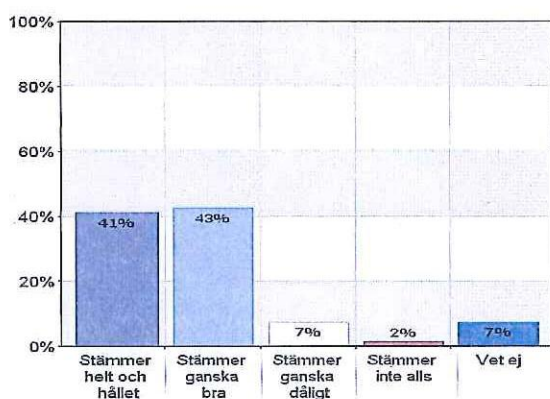
Min/a SO-lärare...

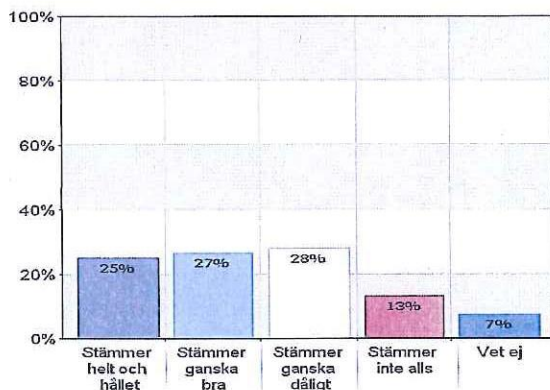
...ger tydliga instruktioner till hur jag ska genomföra min uppgift

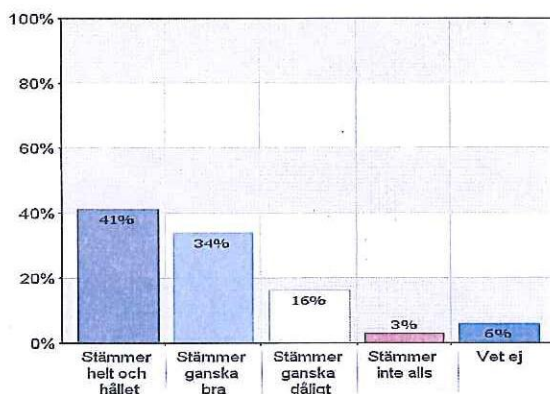
...hjälp mig att på egen hand klara av de utmaningar jag har i skolarbetet

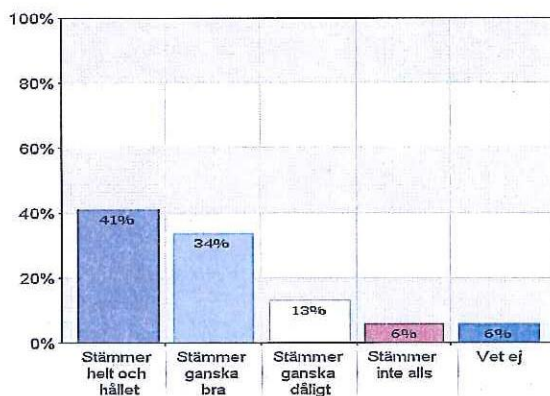
...påminner oss regelbundet om vilka målen med SO-undervisningen är

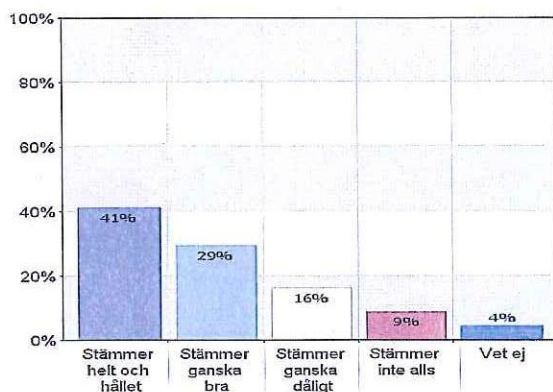
...lärar mig hur jag kan ha nytta av internet i mina SO-studier

...försäkras sig om att jag förstått vad det är jag ska göra med uppgiften

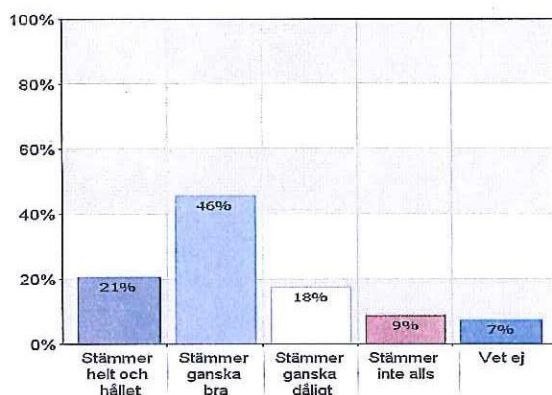

...berättar för hela klassen om goda exempel på lösningar som vi elever kommer på

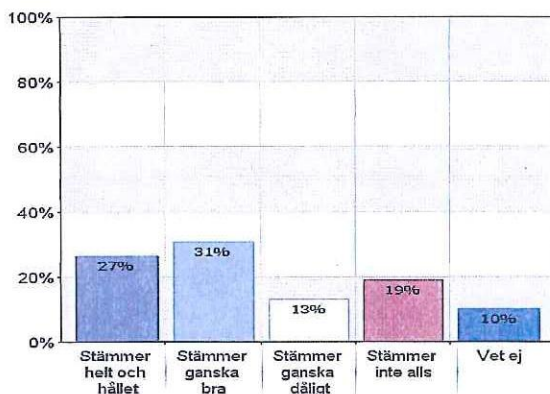

...talar om för mig på vilket sätt jag behöver utveckla mig för att nå målen

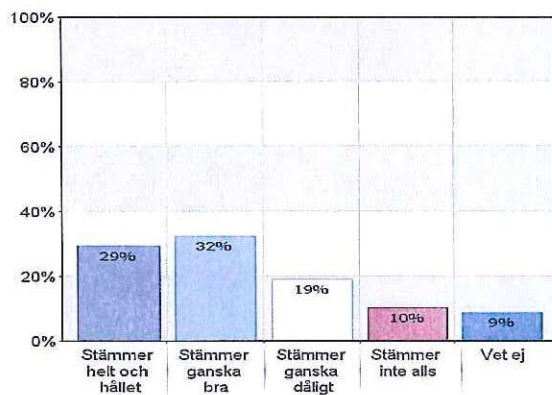
På SO-lektionerna...

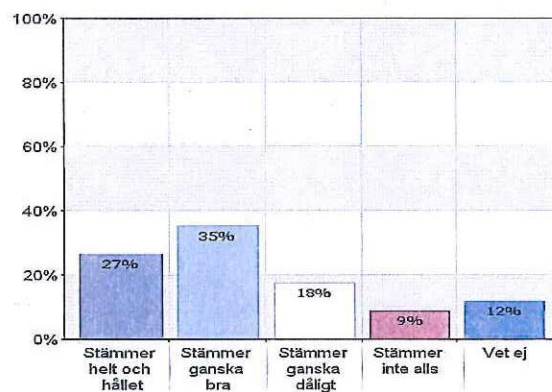
...får jag själv välja hur jag vill lösa min uppgift

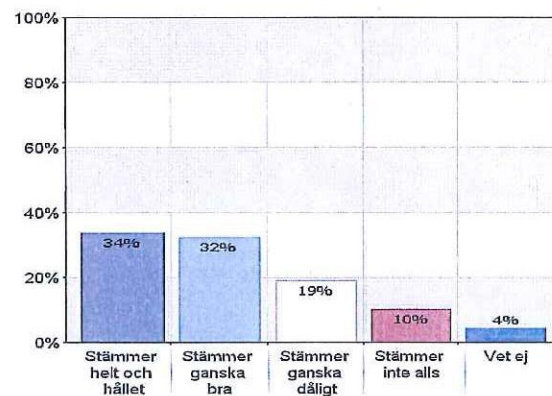
...finns det olika hjälpmedel jag kan använda mig av om jag behöver (t ex talböcker, hörselkåpor eller IT-baserade hjälpmedel)

...har jag studiero

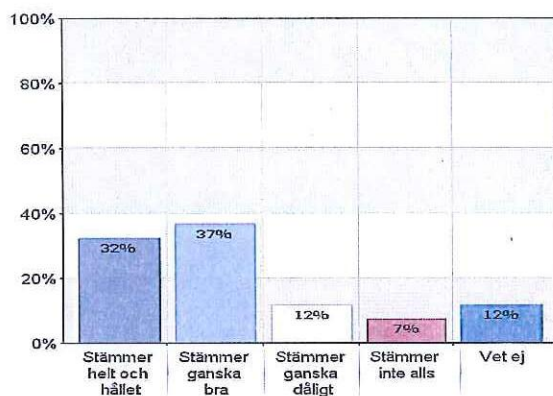

...knyter undervisningen an till mina erfarenheter och intressen

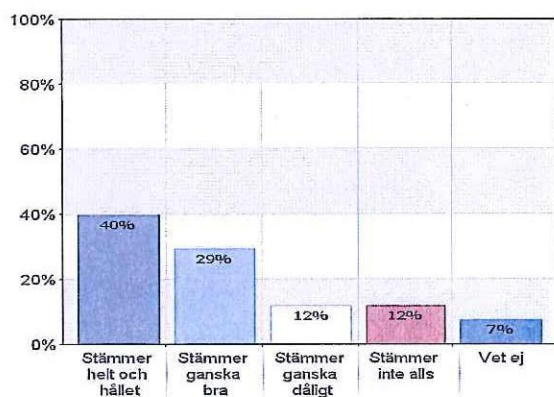

...är vi elever med och påverkar vad vi ska arbeta med på lektionen

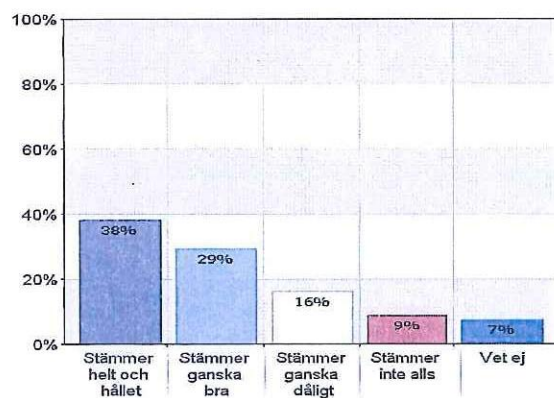
Min/a SO-lärare...

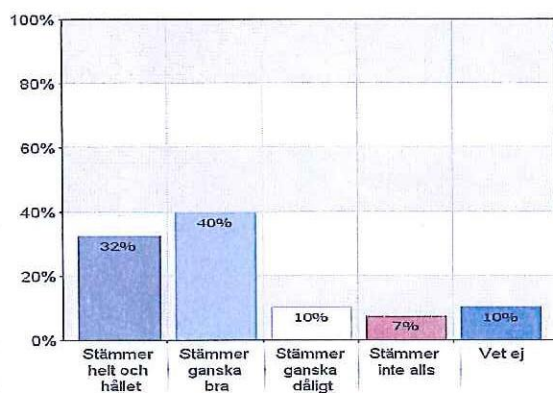
...vet vad jag kan om SO och ger mig uppgifter som är lagom svåra

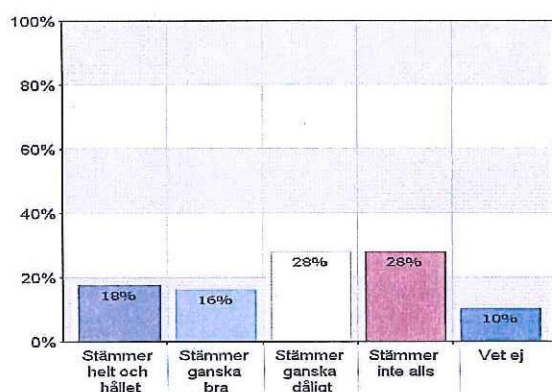
...är bra på att göra skolarbetet roligt

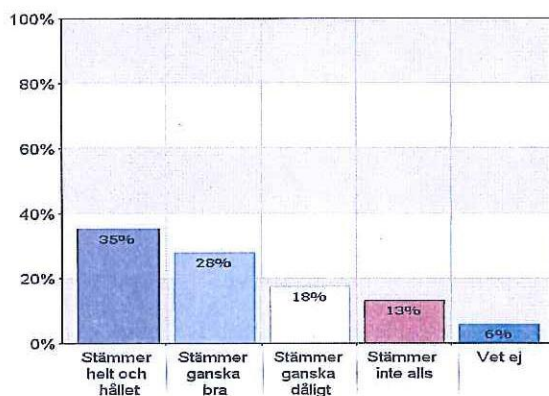
...hjälp mig i skolarbetet så mycket som jag behöver

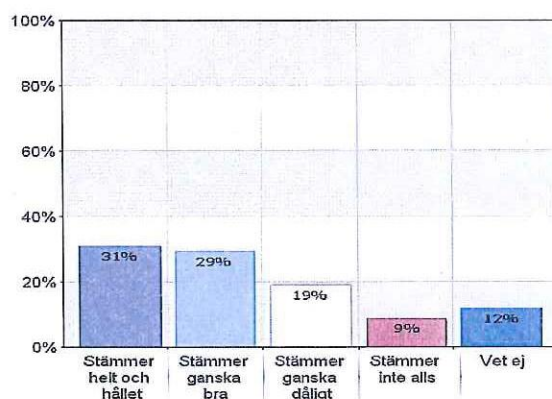
...får mig att klara av saker jag inte trodde jag kunde

...ger mig för enkla arbetsuppgifter

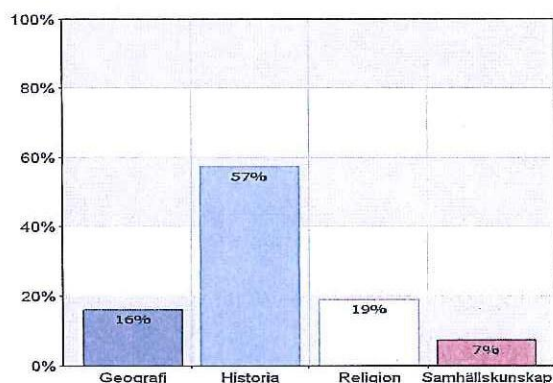

...visar mig tydligt vad jag gjort som är bra och vad som kan bli bättre

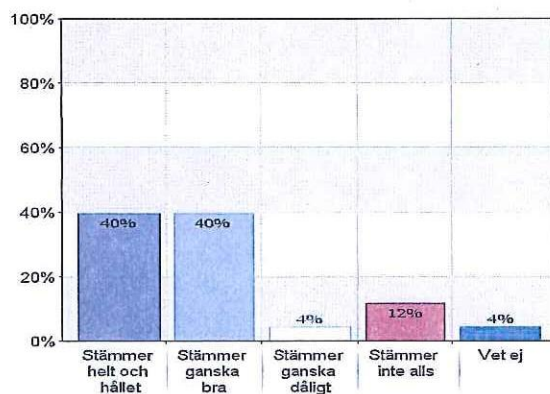
...lärar oss elever att ge feedback till andra på ett bra sätt (till exempel när vi har grupparbeten)

Vilket ämne hade du på din senaste SO-lektion?

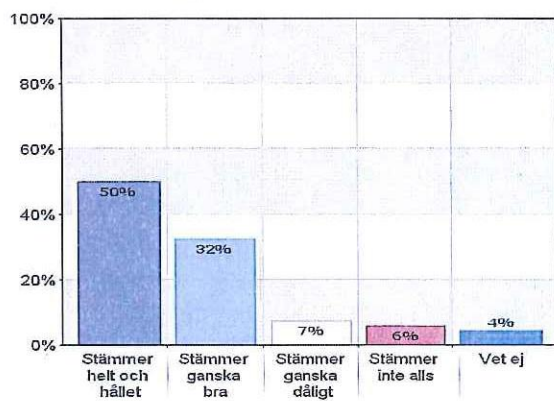

Hur väl tycker du att följande påståenden stämmer om undervisningen på din senaste SO-lektion?

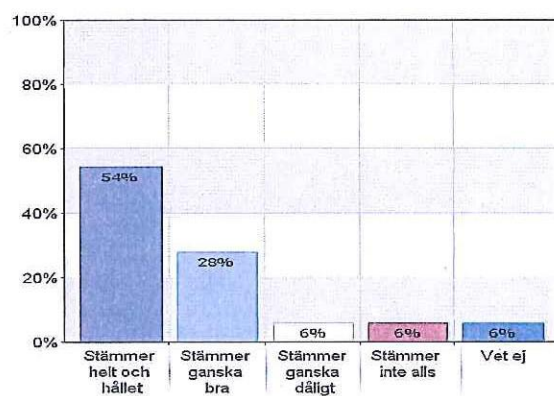
Undervisningen i SO-ämnet är...

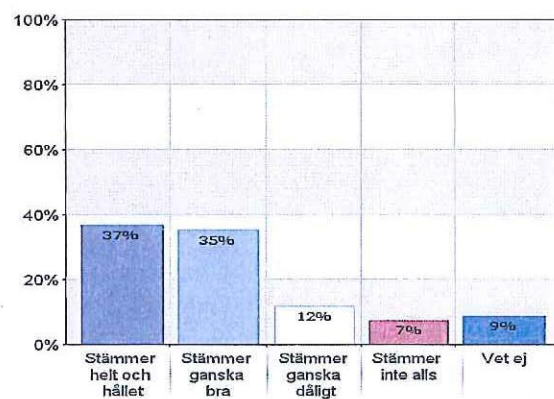
...roligt

...intressant

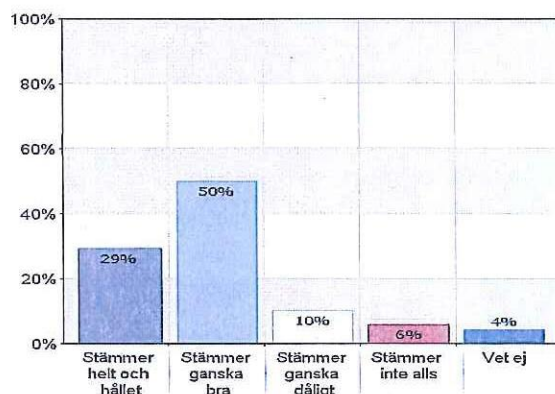

...viktigt

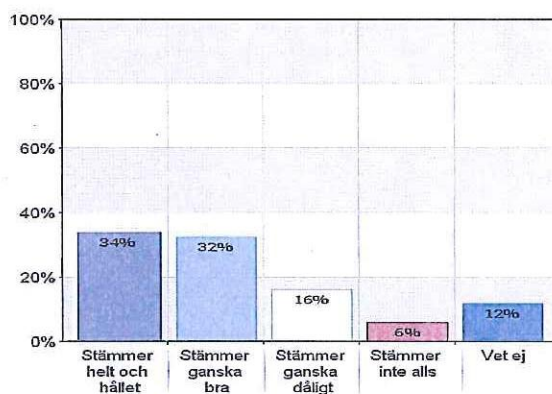

...användbart

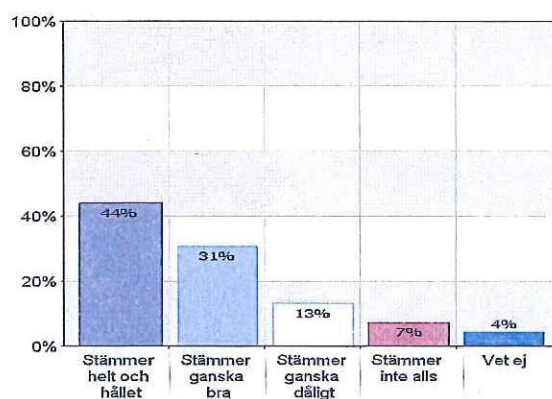
Undervisningen i SO-ämnet jag hade senast...

...är lätt att följa med i

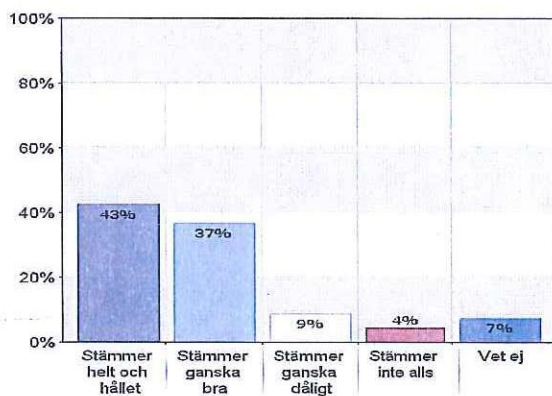

...kan ibland också handla om något av de andra SO-ämnena

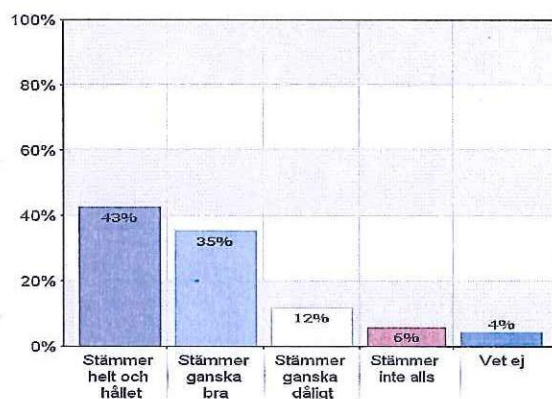

...hjälper mig att förstå hur samhället fungerar

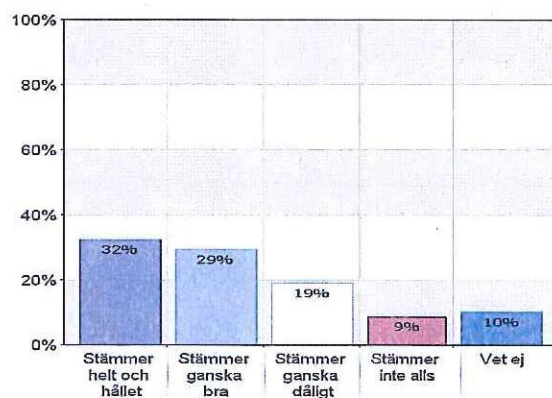
Min SO-lärare...

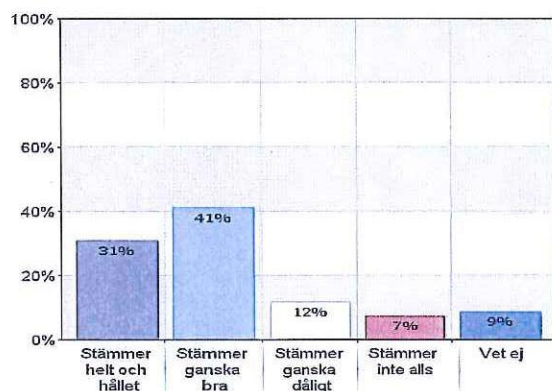
...skapar en undervisningsmiljö där det känns bra att diskutera och argumentera om olika frågor

...lär mig att fundera över om det jag läser eller hör alltid är sant

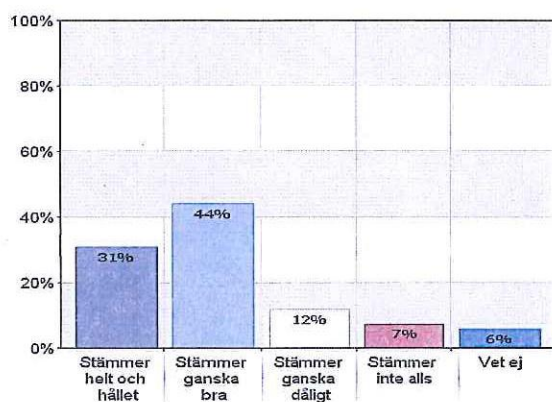

...utmanar mig att tänka kring sådant som jag tar för givet (t ex demokrati och yttrandefrihet)

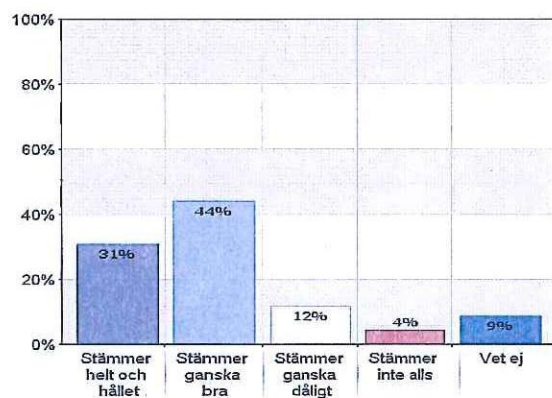

...frågar oss elever vad som varit bra och dåligt med undervisningen när vi är klara med ett arbetsområde

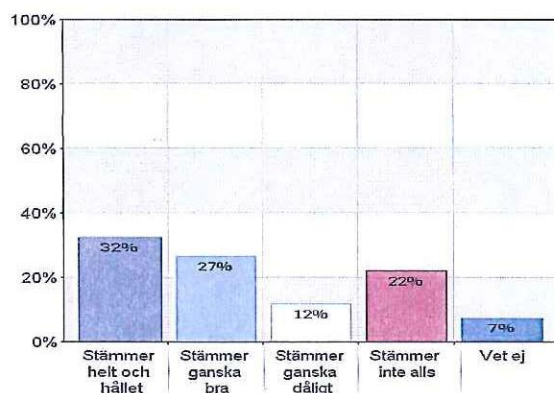
På SO-lektionerna i det ämne vi hade senast...

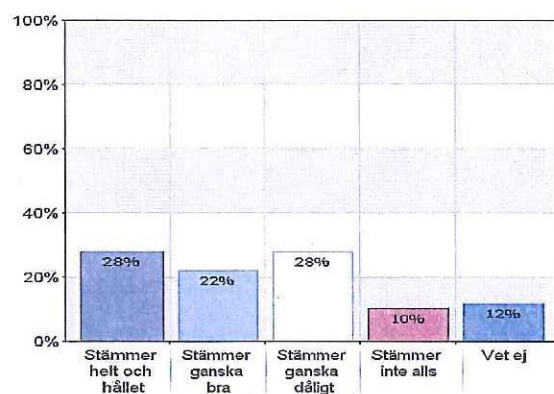
...får vi diskutera och debattera olika frågor

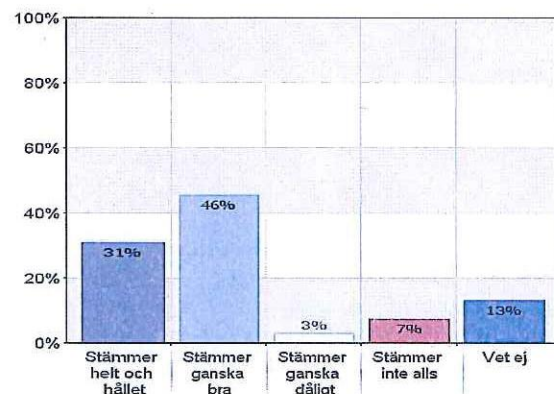
...får jag lära mig att argumentera för min sak

...lärt jag mig att söka efter information på flera olika sätt (t ex via internet, på biblioteket mm)

...får jag öva på att sätta mig in i hur andra tänker

Jag har nytta av mina kunskaper i SO-ämnet som vi läste senast när jag läser andra ämnen